

“Kötü”nün İllüstrasyonu: Şeytanlar, İfritler ve Tekinsizler

Elvan Tekin¹

Özet

Görsel iletişim alanının en önemli tasarım kollarından biri olan illüstrasyon, sözel olarak aktarılmak istenen unsurların görsel olarak ifade edilmesi ve sözlerin resme, çizime dökülmesidir. Yorumlanan, anlatımı güçlendirilen veya mesaj iletme kaygısı olan bu resimlemelerin, sanatçı tarafından belirli bir üslup kullanarak estetik bir haz yaratma çabası olduğu, ortaya konulan eserlerin yarattığı gerçeklik algısından anlamak mümkündür. Resimde gerçeği olduğu gibi algılatma ya da olması gerektiği düşünülen bir unsurun, bir alanın veya bir durumun incelik ve *güzellikle* aktarma uğraşısı olduğu açıktır. Estetik hazla aktarılan iyinin ve güzelin yanı sıra bu teknikle beraber inanç pratikleri kapsamında yer alan *kötüyü*, *kötücülü* ve *habis* olarak görülen olayların yine aynı düşünceyle tasarlanıp izleyiciye sunulduğu görülmektedir. Kötünün aktarılmasında oluşturulan illüstrasyon üslubu ne kadar derin olursa ve konuyu özünden koparmadan yansıtırsa, duygunun izleyiciye geçişinde bir o kadar başarılıdır.

Bu başlık altında aktarılan ve örnekleri sunulan illüstrasyonlar, özellikle kötünün ifadelendirilmesidir. Zıtlıkların olduğu bir evren tasarımında illüstrasyon tekniğinin canavarlara, ifritlere ve yaratıklara uzanması doğal akışın bir parçasıdır. Metinlerden, söylemlerden yola çıkılarak yapılan illüstrasyonlar derin hayal gücünün ve sınırsız yaratıcılığın imgelerini gözler önüne sermektedir.

1. Tarihin “İllüstrasyonu”

İllüstrasyon, aktarılmak istenen olay veya olguları etkili bir dil kullanarak yorumlamak, mesaj iletme ve görsel hale getirmek için gerçekleştirilen resimlemelerdir. Etkili bir aktarım yöntemi olduğu açıktır. Bundan dolayı

1 Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi, Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, elvankanmaz@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6608-6156

tarihin bilinen en kadim zamanlarından bu yana resimlemek, *illüstre* etmek hayatın doğal akışının bir parçası olarak görülmüştür. Önceleri yakalamak istenen hayvanın ruhuna bürünmek ve onun gücüne sahip olmak adına avlanacak hayvanın resimlerini mağaranın en kuytu köşesine yapmışlar, gördüklerini olduğu gibi aktarmaya çalışmışlardır. Çizimler, gerçeğe ne kadar yakın olarak ifade edilirse daha fazla etkili olacağı düşünülmüş olsa gerek ki, günümüze miras kalan resimlemeler hala izleyicide gerçeklik algısını fazlasıyla yaşatmaktadır (Görüntü 1).

“Bu resimler bugün Afrika’daki avcı kabilelerin hala uygulamakta olduğu bir av büyüsünü hatırlatıyor. Resimlenmiş hayvan bir ‘duble’ işlevi görmektedir. Avcı onun sembolik katliyle asıl hayvanın ölümünü önceden görür ve garanti altına alır. Bu, bir resimde temsil edilen dublenin ‘gerçekliğine’ dayanan bir tür duygudaşlık büyüsüdür: resme ne olursa orijinaline de o olacaktır. Altta yatan psikolojik olgu, canlı bir şeyle o varlığın ruhu olduğu düşünülen imajı arasında güçlü bir özdeşleşmedir. İlkel insanların pek çoğunun fotoğraflarının çekilmesinden hoşlanmamalarının bir nedeni de budur” (Jaffe, 2018, s.231).

Görüntü 1: Lascaux Mağarası. Vézère Vadisi'nin Prehistorik Döneme ait mağara resimlemeleri

Erken dönem insanının gerçeğe ulaşma çabasıyla yarattığı ritüeller, sonraki zamanlarda inanç sistemi gelişip, farklı isimlendirmeler ve uygulamalarla değiştikçe hem büyüsel amaçlı hem de tanrılara hesap verme güdüsüyle mağara duvarlarından tapınak ve mimari alanların yüzeylerine aktarılarak varlığını devam ettirmiştir. Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarında yer alan ritüeller, uygulamalar, Tanrı yolunda yapılan ve günlük hayatın akışında gerçekleşen olayları anlatan illüstrasyonlar karşımıza çıkmaktadır. Bu aktarımların kendi stilize üsluplarında çeşitli konu çerçevesinde ele alındığı görülmektedir.

Görüntü 2: Şaman Davulu

Görüntü 2’de yer alan şaman davulu, Orta Asya coğrafyasında ve erken dönem Şamanizm uygulamalarında şamanların/kamların vecd haline geçmek için kullandığı araçlardan yalnızca biridir. Davulların üzerine, giydikleri tören giysilerine *Kök Tengriyi*, *Tanrı Erlik* ve *Tanrı Ülgen*’i memnun etmek için büyüsel sembolik çizimler yer alır. Büyüyü, yaşamı ve dünyayı illüstre eden sembolik ifadeleri, tören objelerinde yüzeylerinde kullanmaları sıkça görülen bir durumdur.

Orta Asya’dan Avrupa’ya gelindiğinde ise göksel inançların kendi uygulama pratiklerinde cennet, cehennem kavramlarının inananlara aktarılmasında çok fazla görsel tanımlamanın yer almadığı bilinmektedir. Kutsal metinlerde, Eski Ahit’te ve diğer versiyonlarında cennet, cehennem gibi fiziksel olarak kavranmayacak yerlerin nasıl olduğu, inanan veya günahkarların öldükten sonra alacakları ödül ve cezaların görsel olarak ifade edilmesinde Dante,

Vergilius gibi yazarlar, şairler derin bir düş gücüyle insan aklının sınırlarını zorladığı tanımlamalar yapmışlardır. Özellikle kutsal metinlerden yola çıkan ressamalar, heykeltıraşlar, mimarlar Tanrı’ya ulaşmak için göksel kiliseler, heykeller ve resimlemeler yapmış, bu yolla dinin yüceltilmesi ve iyi bir dindar olmak adına Cennet ve Cehennem illüstrasyonları inananlar için önemli bir yol gösterici olmuştur. Dini duyguları harekete geçirecek heykellerin ve resimlemelerin yaygınlaşmasıyla inananlara vad edilen cenneti ve ödülleri aktaran ihtişamlı resimlemeler bir hayli fazladır.

Görüntü 3: Giotto, “Ağır”

Güzellik ve estetik duygular ön plana konularak gerçekleştirilen dini resimlemelerin yanında, günahkarları bekleyen ceza ve acı da sanata konu edilmiştir. Erken Rönesans dönemi ressamlarından Giotto, “Ağır” isimli resminde Hz. İsa’nın çektiği acıyı göstermiş ve etrafındaki inananların yaşadığı derin üzüntüyü yansıtmıştır (Görüntü 3). Giotto resimlerinde özellikle dini temaları işlemiş, Hristiyanların yaşadığı ayrımcılık ve sürgünü sık sık eserlerinde kullanılmıştır. İnsanların dini inancını kamçılacak ve Hz. İsa’nın bu yolda çektiği eziyeti anlamasını sağlayacak resimlemelere Orta Çağ sanat anlayışında sık sık rastlanmaktadır.

Cehennemi resmetmek, illüstrasyon tekniğinin sağlamış olduğu derin görselleştirme kabiliyetiyle inananlara ve inanmayanlara, olduğu varsayılanı, en etkili yolla aktarma çabasına girilmesidir. İnsanların Tanrıyı mutlu etmezse, kendisini bekleyen acı sonun anlatıldığı ürkütücü illüstrasyonlar dönemin sanat yapıtlarında sıkça yer almaktadır. Bunun yanı sıra, resimlemelerde Tanrıları, insanları, evrenin yaratılışını, ilk günahı, ilk ölümü, tufanı anlatan mitolojik öykülerin konu olarak seçilmesi yaygındır.

Bölümün ana eksenini kötü ve çirkin olarak kabul edilen yaratık, ifrit ve şeytanların yer aldığı illüstrasyonlara dikkat çekilmesidir. İnsanoğlunun yaşayacağı hazin sonu ve başına gelecek ezanın yansıtıldığı, cehennem ve ifritlerinin yer aldığı panoların sayısının bir hayli fazla olması bu bölümün yazılmasındaki en büyük etkidir.

2. “Kötü” ve “Çirkin” İllüstrasyonlar

Sanat ve tasarımın hemen her döneminde filozof ve sanatçılar ideal güzelliğin nasıl olduğu veya olması gerektiği konusunda tanımlamalar yaparak, ileri sürdükleri fikirleri kanıtlama yoluna gitmişlerdir. Sanatçı içinde bulunduğu çağdan, sosyal veya siyasi düşüncelerden, dini inanış gibi unsurlardan yola çıkarak kendi üslubunda güzellik kavramını aktarmaya çalışmıştır. Peki ya çirkinlik ve kötülük kavramını illüstrasyon yoluyla aktarma fikri nasıl gelişmiştir? Hayat bir denge unsuru içerisinde bulunduğundan çirkinlik ve kötülük imgesi her zaman için iyi ve güzelin karşısında konumlanmıştır (Eco, 2015, s.8). İnsan denen muğlak canlının dünya üzerinde varlık gösterdiği andan itibaren kendisini ve yaratılışını anlamlandırmak adına yaratılış kozmogonileri ortaya atılmıştır. İnanç kavramının zaman içerisinde sistemli bir anlatı evreni yarattığı, günümüzde hala etkili olduğu aşikardır. Mistik bir zamanda tanrıların, tanrıçaların ve hatta başkalaşım yaratıkların savaşa girmesi gibi olaylar sonucunda hayatın başladığı, ilk ruhun bedene üflendiği düşünülmüştür. Bu sahnede yer alan ve sonrasında tanrıların kendi aile ağacının da dahil olacağı mistik evren yasalarının güncel yaşam üzerinde söz sahibi olduğuna dair derin bir inanç duymuşlardır (Levy-Bruhl'den aktaran Challaye, 2007). Yaşamın kendi dinamiği içerisinde şahit olunan iyi ve kötü olayları, tanrılara ve onların buyruğuna uyup uymamakla ilişkilendirmişler, sanat aracılığıyla insanlara uyarıda bulunma isteği duymuşlardır. Karşıtlığın yer aldığı ölümden sonraki dünya sahnesinde sayısız iyi ve kötücül karakter, şeytanlar (demonlar), halindeki habis imgeler yer almıştır.

Yaban dönemin dünyaya aktarmak istediği mesaj, canlı ve cansız varlığa yüklenerek (Strauss, 2013), resmedilmiştir. Mit olarak anlatılan tüm hikayeler, iyi ve kötünün savaşı, görünmeyen ama ceza çekilen bir evrenin

var olduğu düşüncesi, Cehennem tasarımının ve bununla ilişkili tüm kötücül yaratık tezahürlerinin sınırsız yaratıcı bir tavırla ele alınmasını beraberinde getirmiş ve sanatın konusu haline gelmiştir. Çirkinin ve habisin sanatta yer aldığı dönemi Orta Çağ ile sınırlamak doğru değildir.

Sanatta ve gündelik hayatta iyiyi, güzeli ve göze hoş görüneni aktarmak, illüstrasyona konu etmek bilinen bir tavidir. Ancak çok alışıldık olmayan kötüyü, çirkinini merkeze almak ve olduğu gibi yansıtmaya çalışmaktır. Ne var ki güzellik ve çirkinlik kavramları döneme ve içinde bulunulan toplumsal yapıya, kültüre göre değişkenlik göstermesine rağmen, bu iki kavram dünyanın genel yasalarıyla kabul edilmiş gibidir. Çirkinliğin ve kötücülün resmedilmesi yalnızca fiziksel bir görüntünün ifadesini değil, aynı zamanda yozlaşma, tükenmişlik, ağırlık, bunama, bitkinlik, her türlü özgürlüksüzlük, dağılma ve felce özgü koku, renk biçim gibi irrite edici tanımlamaların çirkinlik içerisinde kendisine yer bulması önemlidir (Nietzsche’den akt. Eco, 2015).

Orta Çağın dini eksen alan resimlemelerinde fresk, mozaik, el yazmalarında ve kiliseye ait görselleştirmelerde habis yaratık ve başkalaşmış şeytan illüstrasyonları sayıca fazladır. Dante’nin İlahi Komedyasının ilk basamağı olan Cehennem alegorisinde muazzam bir tasvirle aktardığı Cehennem çukuru, habis ve kötücül yaratık tasvirleriyle doludur. Buradan yola çıkarak dini illüstrasyonların çoğu Dante’nin aktardığı cehenneme atıf yaparak bir görüntüler dünyası sunar. Cehennem tasvirlerinin yanı sıra olduğu inanılan kötü karakterlerin nasıl görüldüğü, hayat üzerinde nasıl etkili olduğu ile ilgili tanımlamalar illüstrasyon tekniğiyle fiziki bir gerçekliğe dönmüştür (Strauss, 2013). Alt başlıkta yer alan isimlendirmeler kötücülün illüstre edilmesidir.

2.1. Cehennem İmgeleri

Cehennem kavramı orta çağ inanış biçimlerinde fiziksel olarak tasvir edilmeyen, ancak çekilen cezanın ve ızdırabın ne denli kuvvetli olduğu Eski ve Yeni Ahit’te Vahiylere aktarılmıştır. Bir meleğin Ejderhayı bin yıl kalacağı cehennem çukuruna zincirlediği anlatılır. Bin yıl sonra Ejderha tekrar dönecek ve insanları kötü yola sevk edecektir. Sahte peygamber ve Canavar kükürt gölüne tekrar atılacaklardır. Burada Ejderha olarak bahsedilen *Şeytan*’ın kendisidir. İncil’in Vahiy kısmınının 20. bölümünde: “*Canavarın nişanını alanları ve benzerine tapanları, canavarın önünde yaptığı belirtilerle kandıran yalancı peygamberdi bu. Her ikisi de kükürtle yanan ateş gölüne diri diri atıldı. Geriye kalanlar at üstünde oturanın ağızından çıkan kılıçla öldürüldü. Tüm kuşlar onların etiyile tıka basa doydu* (İncil, 1998, s.524). Özellikle, anlatılan acının belirgin bir cehennem imgesinin sınırlarını çekmediği görülmektedir.

Burada bahsedilen kükürtle yanan ateş gölüne diri diri atılmaktır. Bunun dışında bir diğer ifade ise; “*Ama gökten ateş indi ve onları yiyip yuttu. Onları kandıran iblise gelince, ateş ve kükürt gölüne atıldı. Canavarla yalancı peygamber de oradalar. Çağlar boyu gece gündüz işkence çekecekler* (İncil, 1998, s.525). Fra Angelico’nun 15. yy.’da yapmış olduğu *Son Yargı* triptiğinin son panosunda, ceza çeken günahkarları ve tam ortasında oturan üç ağızlı dev şeytani resmetmiştir. Şeytan ve kendisine yardım eden iblisleriyle birlikte günah işleyenleri alevler içerisinde yakmış ve üç ağızla günahkarları yiyerek öğütmüştür. Resmedilen cehennem sahnesi bir hayli ürkütücü ve uyarı niteliğindedir (Görüntü 4).

Görüntü 4: Fra Angelico “Son Yargı” 15.yy.

Görüntü 5: *Hours of Catherine of Cleves*

Günahkarların gözyaşı, diş gıcirtısı, ebedi ateş gibi tasvirlerle çektikleri acı cehennemi tanımlayan ve belirgin bir görüntü sunmayan ifadeler Vahiy bölümünde sıkça yer almaktadır. *Hours of Catherine of Cleves* adlı el yazması dua kitabının cehennemle ilgili olan kısmında aslana benzeyen büyük bir şeytan, ağzını açmış ve içeride başka bir iç ağız daha açılarak kızıl alevler saçtığı illüstre edilmiştir (Görüntü 5). Dışarıda pençeli iblisler günahkarları fırına benzeyen cehennem çukuruna atarlar. Resmin üst kısmında yer alan kurukafalarla süslenmiş ölüm kalesinin önünde başka bir ağız daha

görülmektedir. Burada yine günahkârlar eza görmekte ve iblisler de bu işkenceye yardım etmektedir.

Görüntü 6: Taddeo di Bartolo "Son Yargı"

Kutsal Kitapta aktarılan sıra dışı yeraltı canavarları, ejderhalar, yılanlar, kükürt denizinde alevler içerisinde acı çekenler cehennemin alametleri olarak

dönemin illüstrasyonlarında kötücül ve habis olarak ifadelendirilirler. “Bu görünüm, Hristiyan imgelemine nasıl bir sıra yaratıklar ve korkunç olaylar dağarcığı soktuğu açıktır” (Eco, 2015, s.76), (Görüntü 6).

Görüntü 7: *Erlık Han*'ın evini gösteren Cehennem Tasviri.

Görüntü 7'de yer alan resimleme başka bir cehennem tasviridir ve Orta Asya Türk kültürüne dek uzanır. Uygur Türklerine ait olduğu düşünülen bu cehennem imgesinde *Erlık Han*'ın evi olarak bahsedilen kara demir veya kara balçıktan yapılmış bir kale ve içerisinde alevlerin yer aldığı görülmektedir. *Erlık Han*'ın boğa başlı insan vücutlu yardımcıları günahkarlarla ilgilenmekte ve kalenin kapılarının üstünde hizmetkarı olan köpekler görülmektedir. Bu illüstrasyonun, yeraltı dünyasının ve ölülerin bulunduğu alemin temsili olarak resimlendiği düşünülmektedir (Bilgili, 2022, s.27).

Hem Hristiyanlıkta hem de Orta Asya göçebe kültüründe yer alan cezalandırma düşüncesi, birbirine yakın tasvirleri ortaya koymaktadır. Ne olursa olsun cezalandırma, şeytan veya başka isimlerle aktarılan acımasız bir ifritin cezalandırıcı olarak yer alması pagan dönem inanç yapılarına değin uzanmaktadır. Yeraltında yaşayan ölülerin bulunması, yaşarken yaptıkları veya yapmadıkları yüzünden sonsuza kadar ceza çekecekleri bir yer fikri, erken dönemlerden itibaren inancın içinde yer almıştır. Dante'nin cehennemini aktaran kantolarda Dante; günahkarları işledikleri günah ağırlığında sınıflandırmış ve burada onların çeşitli işkenceler gördüğünü aktarmıştır. Çirkinliğin ve kötücülün çeşitlendirilmesi açısından Dante'nin cehennem tasarımı çok katmanlı bir yapı göstermektedir. Bunlar arasında;

Kerberos Hayvanı, Goryonlar, Harpialar, Erinys'ler çeşitli yüzlere sahip olan ve buzlar içerisinde oturan Şeytan da vardır.

2.1.1. Şeytanlar (Demonlar)

Pagan dönem inanç uygulamaları, semavi dinlerin dünya üzerinde yaygın şekilde kabul görmesinden sonra kötü görülmüş ve doğa tanrılarına atıf yapan imgeler şeytanlaştırılmıştır. Yunan mitolojisinde yer alan keçi ayaklı ve keçi boynuzlu, tarlaların ve çobanların koruyucusu olarak anılan *Pan* zaman içerisinde şeytan imgesiyle özdeşleşmeye başlamıştır. Burada en önemli unsur olarak yer alan ise; şeytan tasvirlerinde keçi imgesinin sık sık kullanılmaya başlanmasıdır. Zamanla keçi kötülüğü simgeleyen ve kötülüğün yerine geçen bir görüntü olarak kabul görmüş ve dini el yazmalarında, anlatılarda, tasvirlerde sakallı ve boynuzlu şeytanlar kullanılmıştır. Bu tarz yaratık imgelerinin hepsinde hayvan suretleri ve korkunç bir başkalaşım vardır. İnsanların en büyük korkularıyla beslenerek, karanlık ve bilinmezlikle özdeşleşmiş bu habis yaratıklar ölümün, kötülüğün, cennetten kovulmanın verdiği öfkeyi sembolize ederek çirkinliği ve öteki olmayı anlatır (Wilkinson, 2021).

Görüntü 8: Giovanni da Modena “Son Yargı ve Cebennem”, 15. yy., Bolognini Şapeli.

Şeytan hiç beklenmedik bir şekilde beliren doğüstü olarak kabul edilen bir varlıktır. Korkutucu, öngörülemez ve irrasyoneldir. Tanrı kapsayıcı ve bütüncül bir yapı sergilerken, şeytan belirsiz bir güç olarak konumlanmıştır. Şeytan imgeleri pek çok farklı kaynakta neredeyse benzer unsurlara işaret etmektedir. Boynuzları, sert kılları, sakalları, toynakları olan habis canavarlar peygamberlere ve din adamlarına zulüm gösterir, Dante’nin cehenneminde sonsuza kadar derin ateşte ve acılar içerisinde yakar kavururlar. *Giovanni da Modena’nın Son Yargı Cehennem* (Görüntü 8) panelinde görülen Şeytan, günahkarların çukuruna atılmış olanları yer, yutar ve diğer iblislerle birlikte eziyet eder. *Taddeo di Bartolo Son Yargı* isimli cehennem ve cehennem ifritlerine yer verdiği resmi de diğer cehennem resimleriyle benzer şekilde ifade edildiği görülmektedir (Görüntü 9).

Görüntü 9: Taddeo di Bartolo “Son Yargı”.

Şeytan, Lucifer, Baalevul, Tümen gibi adlarla anılan kılı-tüylü yaratıklar, günahlarından arınamamışları kollarından tutarak korkunç bir cehennem içersine çekerler (Kearney, 2023, s.43). “1-3 *Sonra gökten inen bir melek gördüm. Elinde derinlerin anahtarı ile uzun bir zincir var. Ejderi, şu eski yılanı – iblistir, şeytandır o – yakalayıp bin yıllık süreyle bağladı. O’nu derinlere attı. Bin yıl doluncaya dek ulusları kandırmasın diye, konulduğu yeri kapayıp üstüne mühür vurdu*” (İncil, 1998, s.525). İsa’nın itaat eden kuzusunun aksine isyankâr ve kötülük yapmak için beklemektedir.

Bir diğer şeytan tasviri ise Türk mitolojisinde yer alan Erlik Han çizimleri ve Mehmet Siyah Kalem’e ait olan *Demonlardır*. Erlik Han yeraltı aleminin tüm idaresini elinde tutan ve kötücül bir tanrıdır. Gök ruhu Ülgen tarafından önce yeryüzüne sonra da yeraltına sürülmüştür (Görüntü 10). Canavarlar, kötü ruhlar ve kötü tanrılar hep bu yeraltı aleminin yaratıkları olarak konumlanırlar. Erlik Han da kötücüdür ve etrafında hep bu kötü karakterler yer almaktadır (Bilgili, 2022, s. 16). Bilgiliye göre, ejderhalar, yılanlar, akrepler, balıklar, kurbağalar yeraltı hayvanlarıdır ve Erlik Han ile doğrudan bağlantılıdır.

Görüntü 10: Kurgan üzerinde yer alan Erlik Han illüstrasyonu.

Şeytan ve Erlik Han ile doğrudan ilişki kurulabilecek bir diğer karakter ise Mehmet Siyah Kalem’in 16. yy’da resmetmiş olduğu şeytan (demon) çizimleridir (Görüntü 11). “*Bu dünyanın merkezinde boynuzları, postları ve korkunç yüzleriyle demonlar yer alıyor. Hayvan- demon karışımı bu yaratıkların kuyrukları ya at kuyruğuna benziyor ve aşağı sarkıyor ya da Kaplan kuyruğu biçimi alıyor ve yumru gibi bir ejderha kafası bulunuyor*” (İrak, 2018, s.72).

Görüntü 11: Mehmet Siyah Kalem, “Demonların Dansı”.

Demonların kuyruğu ejder-yılan biçiminde, derisi kara, domuz dişlerine sahip, boynuzları ağaç kökünü andıran, kollarında ve ayak bileklerinde ise bilezik ve halhaller olan şeytan ve cin arası çizimlerdir (Bilgili, 2022, s. 27). Ancak bazı araştırmacılar Siyah Kalemin demonlarını dinlerle bağlantısı olmayan ne yer ne de gök tanıyan, tamamen göçebe kültürün getirmiş olduğu iyinin ve kötünün ötesinde yıkıcı bir ruha sahip karakterler olduğunu iddia etmektedir. Kimi demonlar gündelik hayat içerisinde resmedilmiş ve belirli bir fizyolojik kalıp sergilememiştir.

2.1.2. İfritler ve Tekinsizler

Güzel ve Çirkin adına yapılan çizim ve illüstrasyonlar, aslında ideal güzelliğin yansımalarıdır bir nevi. Her ne kadar çirkin ve kötü olan güzelin

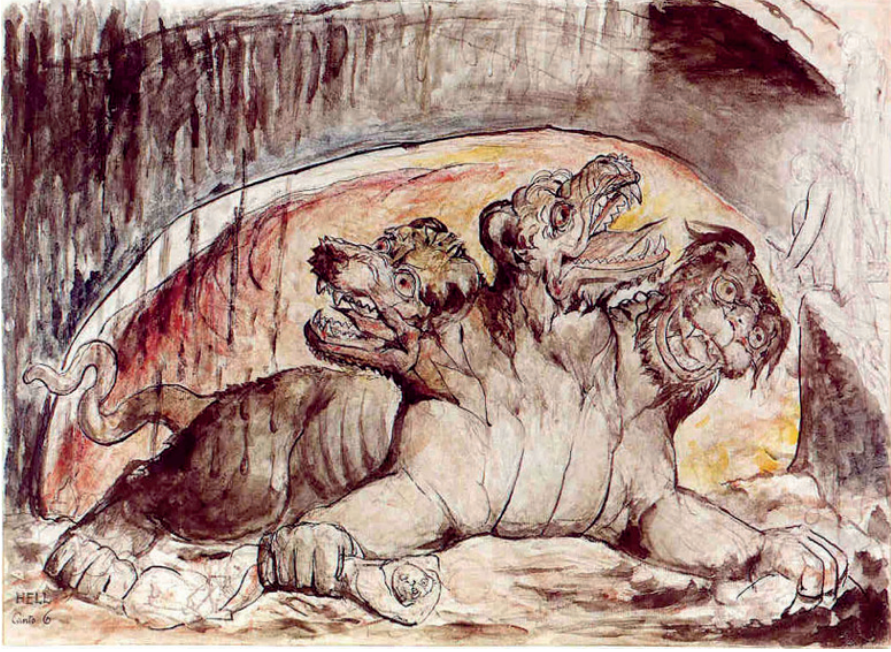
karşısında yer alsa da aslında o da izleyicisi için estetik bir haz uyandırır. Önceki başlıklarda ölümden sonrasını, yeraltı dünyasını oluşturan, doğrudan bu imgeyi zihnimize uyandıran cehennemin görüntüsüne ve iblislerine yer verilmişti. Şeytanlar, cinler veya şeytana atıf yapan farkı kültür içerisindeki isimlendirmeler vardı. İfritler ve tekensizler başlığı altında ise mitlerde, anlatılarda yer alan *Kronos* gibi kötü tanrıların, cehennemin habisi, ifrit ve yaratıklarına yer verilmiştir.

Görüntü 12: Goya, “Çocuğunu yiyen Kronos”.

Yunan mitolojisinde Tanrıların kralı Zeus’un babası olan Kronos, göklerin kontrolünü kendi babasından gasp etmiş ve her şeye hâkim olmuştur. Ancak aynı sonun kendi başına gelmesinden korktuğu için tek tek çocuklarını yemiştir. Kronos karakteri zaman kavramıyla özdeşleştiği için her şeyin zamana yenildiğini sembolize ettiği düşünülmüştür. Ressam Goya, “Çocuğunu Yiyen Kronos” tablosunda, aklını yitirmiş bir canavar olarak

Kronos’u illüstre etmiştir (Görüntü 12). Goya’nın resmettiği küçük bir bebek değil, yetişkin bir erkek bedeninin parçalanışdır. Resmin arka planın siyah olarak boyanması anlatımı daha dramatik hale getirmiştir.

Görüntü 13: William Blake, “Kerberos Hayvanı”

Kerberos, Yunan mitolojisinde yeraltı tanrısı Hades’in canavar bekçi köpeği olarak anılır. Şair Hesiodos’a göre elli başı vardır. Ancak genel kanı üç ağızlı büyük ve saldırgan bir köpek olduğudur. Öldükten sonra cezasını çekmek için cehenneme, karanlıklar ülkesine inen ruhların bekçiliğini yapar (Görüntü 13). Ölülerin yeryüzüne dönmesine izin vermez. Sırtında yılan derisini andıran pulları ve yılan kuyruğu vardır. Acımasız kayıkçı Kharon tarafından Styx nehrinden geçirilen ve Hades’in karanlık diyarına getirilen ruhlar, Kerberos tarafından karşılanırlar. Typhaon ve Echidna’dan doğan, karşı konulamayan, et yiyen, cehennemin korkunç ve arsız gürültücü elli başlı köpeği olarak tarif edilir. İlahi Komedi’nin Cehennem VI. Kantosunda Kerberos’la karşılaşmasını şöyle aktarır: “*Korkunç görünüşlü azgın Kerberos Hayvanı, köpek gibi havlıyordu üç ağzının üçüyle, sulara gömülü ölülere. Gözleri kırmızı, sakalı yağlı, karaydı, karnı kocaman, elleri turnaklıydı; ruhları tırmalıyor, derileri yüzüyor, parçalanıyordu*” (Dante, 2010, s.69). Kerberos Hayvanının pek çok yerde benzer şekilde tanımlandığı bilinmektedir. Ancak

bu tanımlamaların ortak noktası, hayvanın cehenneme bekçilik ettiği, üç başlı yırtıcı bir köpek olmasıdır.

*Geryon*lar, üç başa, altı adet kola ve üç adet vücuda sahip bir titan olduğu söylendiği gibi, insan yüzlü ve ejderha gövdeli, pençeleri olan cehennemin diğer başkalaşım içerisindeki ifritlerindedir. Yüzü insan sureti olarak görünse de vücudu tamamen metamorfoz bir hayvan biçimindedir. Dante, *Cehennem Kantoları*'nda pek çok habis ifritle karşılaştığını aktarırken *Geryon*'a da yer vermiştir (Görüntü 14).

Görüntü 14: Gustave Doré, "Geryon"

“İğrenç dalavereci yanımıza geldi, başıyla gövdesini gösterdi, ama kuyruğunu kıyıya çekmedi. Yüzü dürtüst insan yüzü gibiydi, yanıltıcı bir uysallık içindeydi, yılan vücuduydu vücudunun geri kalanı; koltuklarına dek kıllı iki pençesi vardı, sırtı, göğsü, iki yanı renkli yumrularla, halkalarla kaplıydı. ... Kuyruğu boşlukta sallanıyordu, kuyruğun akrep zehirli çatal yukarı doğru kıvrılıyordu” (Dante, 2010, s.148, Cehennem XVII. Kanto).

Görüntü 15: Harpia

Harpialar, Yunan mitolojisinin yeraltında yaşayan, ölümler ülkesine ruh taşıyan cinleridir. Bedenleri genellikle kadın suretli ve akbaba gövdelidir (Görüntü 15). İğrenç bir koku yayar, kuraklığı, açlığı, salgınları temsil ederler. Vergilius harpialar için, *ne daha meşum bir canavar ne de daha vahşi bir canavar vardır cehennemdeki Styx nehrinde*, diye aktarmıştır. Harpiaların yüzlerinin genç kız yüzü gibi olduğu, kuş bedenli, karınlarından iğrenç pislik aktığı görülen, yüzleri sapsarı ve tırnakları kancalı olarak tarif etmiştir. Denizin kızları olarak görülen bu ifritler, korkutucu bir hızla havada seyahat ederler.

Gökyüzünden topladıkları bulutları, okyanusun dalgalarını yükseltmek için kullanırlar (Cerquand ve Cerquand, 1860).

Erinys'ler Yunan ve Roma mitolojisinde yer alan acımasız cezalandırıcı ve genellikle sayıca üç olarak gösterilen öç alma tanrıçalarıdır. Zarar veren hem kim olursa olsun peşini bırakmaz, suçluların cezasını verene kadar işkence eder, merhametsiz davranırlar. Günahkarın yeterince cezasını çektiğine kanaat getirdiğinde o kişinin peşini bırakırlar. “*Erinys'ler suçu işleyenin ve özellikle adam öldürenin peşine takılan köpekler diye düşünülür; bu köpekler dişidir, kan kokusunu hemen alıp koşarlar ve peşine takıldıkları suçluyu sonsuzca kovalayarak çıldırırlar*” (Erhat, 1996, s.328). Zamanla Erinys'ler yeraltı dünyasında günahkarları cezalandıran korkunç tanrıçalar olarak görülmüşlerdir (Görüntü 16).

Görüntü 16: Erinys'ler.

Kötünün ve çirkinin konu edildiği illüstrasyonlar, yer aldıkları dönemi ve günümüzü hala etkilemekte, gündelik yaşamın bir parçası olarak yer almaktadır. Sanatçıların kendi üsluplarında oluşturdukları bu derin görüntüler sanatın ne denli etkili bir güç olduğunu ve hayal gücünün sınırsızlığını göstermektedir.

Kaynakça

- Alighieri, D. (2010). *İlahi komedya*, İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Bilgili, N. (2022), *Türk Mitolojisinde Fantastik Varlıklar*, İstanbul: Hermes Yayınları.
- Bloomfield, M. (1904). Cerberus, the Dog of Hades. *The Monist*, 14(4), s. 523-540. Erişim Tarihi: 11.12.2024.
<https://www.jstor.org/stable/27899506>
- Cerquand, J.F. ve Cerquand, M. (1860). Les Harpyies. *Revue Archéologique, Nouvelle Série*, 2, s. 367-382. Erişim Tarihi: 11.12.2024.
<https://www.jstor.org/stable/41734008>
- Challaye, F. (2007). *Dinler tarihi*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Eco, U. (2015). *Çirkinliğin Tarihi*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Erhat, A. (1996). *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- İncil, (1998), İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi.
- İrak, M. (2018). Biçim ve Anlam Bütünlüğü Bağlamında Mehmet Siyah Kalem Resmi. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 4(2), s.66-74.
- Jaffe, A. “Görsel Sanatlarda Sembolizm”. Hatice Mukaddes İlgün. *İnsan ve Semboller*. ed. Carl Gustave Jung. 226-267. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 3. Basım, 2018.
- Kearney, R. (2023). *Yabancılar, Tanrılar ve Canavarlar; Ötekiliği Yorumlamak*, İstanbul: Metis Yayınları
- Örnek, S. V. (1973). *Sözlük, budunbilim terimleri sözlüğü*. Erişim Tarihi: 12.12.2024.
http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat&category=terim&kelimeget=efsane&hngget=md
- Strauss, C. L. (2013). *Mit ve anlam*, (e-kitap), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Wilkinson, K. (2021). *Semboller ve İşaretler*, İstanbul: Alfa Yayınları.